

НА СВІТІ НЕ ЗНАЙТИ
СЛІВ ЗНАЙШЛОСЬ
ЩО ЦІ СЛОВА ТВОЇ ТЕПЕР

ЛЮДИ

УКРАЇНСЬКИЙ ЖУРНАЛ
5|2023

МИ ТІЛЬКИ ТОДІ
ЯК ДУЖЕ СИЛЬНО
ЛЮБИМО

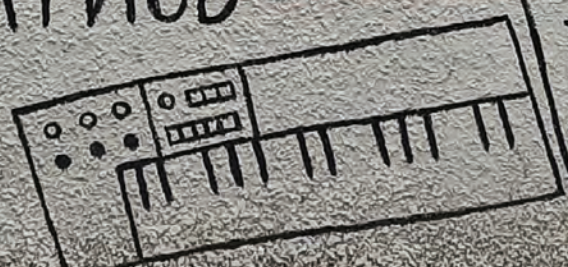
ТІЛЬКИ ТОДІ КОЛИ
ЛЮБИМО МИ

МОЖЕМО
ЗВАТИСЬ ЛЮДЬМИ

ІНШИЙ ХТОСЬ
ПІТИ НАЗЛО
МОБОЄ РЯБОЄ

ТАК
Я З
СК

ФОТО: Вячеслав Развський

Дорогі читачі!

Юлія Озен	3
Вікторія Черняхівська	5
Оксана Лебедівна	16
Ірина Славінська	18
Олена Павлова	22
Віталіна Макарик	32
Ірина Плехова	35
Олеся Яремчук	48
Роман Малиновський	50
Олег Коцарев	53
Мірек Боднар	68
Вано Крюгер	71

Цей номер особливий. У ньому пульсують інтимність і оголеність, перемовляються стійкість і вразливість, переплітаються поетичні осяяння і рефлексії на непрості теми. Як казав герой «Повісті без назви» Валер'яна Підмогильного, «показати людей і ідеї нашого часу в їхніх сутичках і перетворенні — ось справжня мета для того, хто хоче залишити щось цінне для нащадків», — а я б додала, що в нашій ситуації щоденної боротьби за збереження держави, повернення людей і території, порятунку життя кожної істоти ще напрочуд важливо зафіксувати себе самих у цьому несамовитому потоці, позаяк перетворення відбуваються з неймовірною швидкістю і силою: час то прискорюється, то розтягується, гинуть близькі на фронті й у тилу, руйнується дім, втрачається здоров'я фізичне і психічне, поводить химерно пам'ять. Ці вхоплені миті, втілені в поетичному чи есеїстичному висловлюванні, належать до нематеріального безцінного, що вдасться зберегти, поки не росли на нас численні захисні шари, крізь товщу яких ми колись розмовлятимемо з нащадками про пережите. Незручні думки, несподівані почуття, впіймані тут і зараз, в абсурдному часопросторі, що має власні ритми й закони: «ми з сиреною почались одночасно». Що допомагає триматися, коли здається, що «живемо в останньому дні світу — зовсім в останньому»? Виходить в ефір радіоведуча з оголошенням, яке почує людина в окупованому місті — і врятується. Тримаємо зв'язок, тримаємо своїх, любимо їх усім серцем. Коли зовнішнє світло непевне («це не ядерний спалах, це захід сонця»), коли воно гасне — «знай, світло не зникне. Бо світло всередині нас». І ця самофіксація — акт суб'єктності, гідності, опору, повернення собі контролю, повернення собі себе. Щоб через багато років пам'ятати, розповідати. Слава Збройним Силам України, що буде кому і для кого.

**Від редакції
«Українського журналу»
Юлія Озен**

ФОТО: Мартін Богман

До ранку

Юлія Озен, Київ, Прага

Я сиджу на кухні в нічній тиші і складаю іспит з турецької мови, онлайн, зі смартфона. Годину тому, після понад пів доби без світла, воно врешті з'явилося; о другій ночі, попри сонливість, я прийняла душ і зважилася відкрити екзаменаційну форму — може, згодом світла не буде, завтра чи взагалі. Голова напрочуд легка, думки ясні. Окрім підтвердження рівня B1, це мій особистий акт опору, величезний непристойний жест у бік тих, хто перетворив уже дев'ять місяців нашого життя, яке могло бути спокійним, звичайним, прекрасним, на чорне щось із викривленим часопростором, таким же схибленим, як вони самі. Двісті сімдесят днів великої війни. Події минулого року, не кажучи про давніші, тепер такі далекі, такі смішні. Сива давнина (хоч ми нині сивіші за неї, буквально). Хто це проживав взагалі? Фотографії в телефоні стверджують, що я. Та ну, якась набагато молодша за мене жінка, — у мене ж натомість роки наперед забрано, відмінусовано, мовби лежить на столі рахунок, куди знахабнілий офіціант самовільно долучив невеличкий чайові. Тіло, втім, уже не болить, як у перші місяці, і не так утомлюється. Засинати у війні, прокидатися у війні. Найпаскудніша у світі річ. Бувало, раніше хотілося не прокинутися наступного ранку — не те що померти, а спати хтозна-як довго, якомога довше бути в стані, коли тебе нема. З другого боку, шанси ніколи не прокинутися в асортименті: ракети, дрони, усе, чим вони нас убивають. Отакий шибеничний гумор. Телефонують близькі з Польщі, Німеччини, Америки: ми ніяк не могли додзвонитися, Господи, як ви, прогнозують нові масовані атаки, виїжджайте, замерзнете, нерви не витримують від новин, антидепресанти,

плачемо, дивимось відео, це неможливо... як ви? Я не знаю, як ми. Хто пережив те саме, і слів не треба; хто не знає, як воно, ніякими словами не поясниш. Я не плакала по-справжньому за всю війну. Ні після Маріупольського драмтеатру. Ні після оприлюднення убивств, тортур, звалтувань на Київщині. Ні після удару по вокзалу Краматорська. Ні після теракту в Оленівці. Однак тіло зберігає все. Апатія, нудота, заціпеніння, спалахи люті, від яких самій страшно. Кошмари, звісно. Мама чує фантомні ракети, кидається до вікна. Знову тобі ввижається, кажу я, але й сама чую виразний БЕБЕМ, то хоч за шафу зайди, кажу. У мене інші жахи: часто сниться, що вилітають вікна, скрізь уламки скла, я кидаюся рятувати папугу; помирає хтось із близьких (подруга, хрещена, улюблений викладач); я в колі знайомих людей, які чомусь глузують із мене, принижують; читаю страхітливі новини; прокидаюся. Надворі тихо. Ми реагуємо на кожен звук, спочатку тілом, тоді розумом: під'їжджає сміттевоз — зриваємося з місця, трусяться кисті рук, серце вилітає, потім нервово сміємося і видихаємо. Коли це було... ага, на другий місяць повномасштабного вторгнення, кілька життів тому. У травні теж смішно було: перша гроза в Києві 2022-го. «До війни я думав, що люблю грозу», — жартували в соцмережах. Але пам'ять, просто жах, що робиться з пам'яттю, елементарні речі забуваєш, не лише слова, а й що коли трапилося і чи відбулося взагалі — не так, як після ковіду, коли от вона, шухлядка зі словом, яка чомусь не відкривається, — а ніби стерли шматок реальності, вихопили частинку пазла — і з'являється недолугою діркою. «Ви вже підписали цю петицію», — каже застосунок (коли? я

підписала?). Про звуки ще хотіла сказати: навіть хамовиті сусіди вибачаються, коли протяг на сходах вириває з рук важкі двері — і на цей ГУП усі, хто піднімається чи спускається, бо ліфти ж часто не працюють, завмирають хто де, як у дитячій грі. Вибивати у дворі килим — теж ризикована справа, звучить точно як м'які вибухи ППО. Іду повз дитячий майданчик, малі граються, кричать: ракета, ракета! Ну, я пішов у свій бункер, заявляє чубатий хлопчик. Минулої неділі, о шостій ранку, наш район обстріляно ракетами. Молода жінка з дитиною на руках розповідає біля магазину, як прокинулася від їхнього свисту. Я дивлюся на її безцінний згорток і думаю: ось немовля в мікрорайоні європейської столиці спить під свист ракет. Це червень. А зараз листопад. Кілька днів тому російська ракета поцілила в лікарню у Вільнянську й убила хлопчика, якому було два дні. Його звали Сергій. Не плачу. Сліз нема, усе випалене. Комуś дістається швидко, а кому й повільна смерть. Через те, що електрики немає годинами, не працюють чийсь апарати для підтримки життєдіяльності, як-от кисневі концентратори, один із яких допомагає дихати моїй молочній мамі. У неї не ковід, а значно страшніший діагноз, муки, розтягнуті на місяці. Без додаткового кисню вона панікує і жахливо кричить, виє, не в змозі поворухнути нічим, не здатна сказати нічого. Вона померла наприкінці восьмого місяця великої війни. Коли ми приїжджаємо до крематорію Байкового кладовища, світла нема. Іде дощ. Привозять домовини, із військовими та цивільними. Натоп живих стоїть під дощем, чекаючи, поки процес надання ритуальних послуг відновиться. На стовпі приліплене оголошення: «Під час повітряної тривоги служби припиняють роботу. Прямуйте в найближче укриття». Укриття, авжеж. Хіба заритися в землю між тих, кому байдуже на електрику і тривоги. Моя молочна мама лежить зовсім маленька, з осяйним обличчям, ніби вже бачить ангелів. «Хто хоче допомогти нам грішми, не треба, перекажіть краще на ЗСУ, мама

б цього бажала», — каже її син. Ми прощаємося з нею в напівтемряві й ідемо викликати таксі, але зв'язку нема. Я думаю про те, що треба буде замовити машину заздалегідь, коли зустрічатиму на автовокзалі нареченого, який дві доби їхатиме до мене з Туреччини, — але ще три тижні, так далеко наперед страшно загадувати. Дасть Бог, доживемо. Я придбала подарунок — браслет «Азовсталь», він дуже зрадіє. Не знаю, як реагуватиму на коханого чоловіка, який не знає, як воно — місяцями жити за шафою, відгородившись од вікон, нічого не знає. «Ти розумієш, що після 10 жовтня вони можуть і ядерною бомбою бахнути, усвідомлюєш, куди ти їдеш?» — питаю. Так, каже він, у разі чого я помру з тобою. Ну окей. Ідемо в торговий центр (темрява, готівка), вибираємо обручки. Продавчиня світить лампою на батарейках. Одна пара нам чудово пасує. Дивлюся, де й коли виготовлено: Харків, 19 жовтня 2022 року. Того дня, коли в моїй квартирі нарешті вставили всі вікна — будинок вельми постраждав після вибуху збитої ППО ракети в березні. Беремо. Удома показуємо папузці-корелі блискучі кільця, вона любить ювелірні вироби. Відколи пташка повернулася у свій куточок на кухні, купається щодня по кілька разів, розкошуючи в пластиковій ванночці. А в мене власна розкіш — спати голяка й без контактних лінз. Це дім.

Четверта година — не ранку, а розмитого передзим'я, апокаліптична візія абсолютно темного міста. Тільки сіре тло й химерні темні нагромадження. Ані вогника. Полум'я всередині мене.

— Господи, нагодуй їх їхньою темрявою, — промовляю. Слово відділяється від мене, летить.

Цієї ночі я спатиму без кошмарів.

Листопад 2022 року

Вікторія Черняхівська, Київ

***

Все, що я думаю, не на часі і недоречно, бо все,
що я хочу — носити чорне, бо вчора у стрічці
серед новин про життя і смерть, між тривоги і пожежі,
на сайті Vogue я бачила фото із чорним мереживом.
Тепер, коли спілить сонце, коли у відро обриваю смородину,
коли гордо сиджу
під кущем на ослінчику на городі, збираючи ягоди
обережно, не хочу нічого, тільки носити чорне мереживо.
Коли світ летить у бездонну біду,
я ні про що так не думаю,
як про чорне мереживо,
як поруч ми лежимо,
і я — у мереживі,
і ми — живі

***

людина людині — вовк, ти знаєш, що ти людина?
жити спішити треба, життя коротке.
які в тебе довгі пальці — щоб пахли димом?
які в тебе великі очі — щоб краще бачити вікна навпроти?
які в тебе гарні вуха — щоб слухати музику наодинці?
що ж ти стоїш як нерідна? прийшла — заходь,
смикни за мотузочку — двері й відчиняться.
нащо тобі ці тонкі зап'ястя? нащо тобі цей красивий рот?

***

Це не ядерний спалах — це захід сонця
сліпить у вікна, хвилина — і сонце сіло.
Витираю стіл, мию посуд, витираю витертий стіл.
Кухня без штор, розмовляю з собою: чого ж ти тоді хотіла?
Грію вечерю, мию посуд, вимикаю воду.
Чого ти сама хотіла? Що тобі все не так вічно?
Що мене не вбиває — що мене не калічить — що мене не заводить,
що питає: коли він нарешті кінчить?
Знову все валиться, все нерозбірливо, знову ніч не спала,
без музики неможливо, настрій незмивний, як осад.
Коли знову сонце, дивлюсь у вікно: досі не спалах,
треба мити посуд, витирати стіл, витирати стіл, мити посуд.

***

Звідки іде бажання жити вивернуто?
Я рукавичка швами назовні, заходь і живи.
Я зняла штори, як я тепер живу — дивися.
Надворі темно — хай моя свічка освітлює двір.
Викидаю своє життя з вікон, як випускаю метелика.
Зранку ходила колами: все зачинено, всюди темно,
усе готово: постіль опалим листям застелена,
я калюжа живої води при дорозі, напийся з мене.
Це усе має якийсь сенс, якого я ще не бачу,
це візерунок, який ще не проступив наяву.
Ось моя постіль, ось моя кухня, дивись: я живу, живу!
Мені треба твої очі, вуха, дзеркала, щоб існувати.

***

Знову це відчуття в повітрі: кордони зникли, кожен контакт — гріє,
хочеться торкнутись кожного перехожого: йди до мене!
Прозорі шари людей накладаються: які мені всі рідні!
особливо та жінка в кіоску, що продає пельмені.

Нині все стає фізично осяжним, впираєшся в силу слів:
наче діляться вином і хлібом, так кажуть: «Гарного вам дня!»
Ловлю голодно кожен погляд: які ж всі навколо красиві!
особливо та дівчина у кав'ярні у нас на районі в Ямі.

Іду і дивуюся: світ широкий, прозорий! яке все навколо дивне!
яке все в одну систему сплетене, все пов'язане!
скільки любові невисказаної! Давай підтвердимо, що ти людина:
йди до мене, говори зі мною, обіймай мене, розв'яжи цей пазл.

***

душевні розмови перейшли у секретні чати
сказані фрази не мають права звучати і розчиняються на очах.
хочеться бути з людьми, а треба бути самій собі всесвітом — такий час,
темні часи, німі, назвемо це щастям.

не буде кращого дня, не буде більшого світла, вулиця світиться від першого
снігу —

я чи то закохалась, чи отруїлась — якесь відчуття дивне,
знову хочеться носити розкішні сукні і бути чарівною царівною,
хочеться бути відьмою, снігом, горою, ведмедем в своєму лігві.

вирию в землі ямку, скручусь в клубочок, напишу в чат таємний:
я не хочу чужого, хай мені буде тільки моє
я просплю всю зиму, всі відключення, всю війну, всі ці часи темні
коли стане світліше, шукай мене у вкритому мохом замку з веретеном.

***

коло звужується: кого вчора зустріла в маршрутці,
сьогодні бачу в будинку на сходах.
простір щільнішає, крізь нього вже треба пробиратися, як крізь воду,
так у темному переході повітря руками розводила,
щоб не наткнутись на когось невидимого.

так махаю на крижаній дорозі руками — скоро стану пташкою,
здається, от-от простір підхопить і понесе мене.
тому купила важкі чоботи, щоб триматись за землю.
де мої кордони? немає кордонів, немає стін.

дай мені, світе, мозку відрізняти своє від чужого,
я ж людина, ніщо людське мені не чуже,
інша людина гріє мою руку в своїй кишені,
здається, цього року я прожила кілька життів.

в метро замість реклами — вісь координат,
надворі замість повітря — густа вдячність: дякую, що ти є!
дай мені, світе, сили впізнавати і триматися за своє,
хоч за щось триматися.

***

гравлися в короля гори і здавалося вигравали
здавалося нагорі легко бути людиною
і от скотилися з піраміди потреб на сходинку виживання
вибирати холодну їжу митися в чашці води

і де вся твоя музика де твої творіння
виявляється людський шар так легко відняти
внизу виявляється легко стати твариною
яка скалить зуби коли хтось зачепить її щеня

кожного дня відкриваю в собі нове кожну ніч
завтра побачимо ким я буду завтра
казковою королевою сукою під час тічки
говорити про вічне прогинати спину припіднімати зад

***

Ранок без сліз — гроші на вітер,
до ранкової кави шукаю пісню зі словами «без тебе».
Виховані ще зі школи, шукаємо кохання на все життя, як цвіт папороті,
а виходить сто років самотності або one night stand.
Любов потрібна мені як концепт, як хребет, як повітря,
щоб вона переповнювала мене, як повітряну кульку гелій,
не проблема закохатися невзаємно і нести свою любов як спис, як щит,
як яблучко на золотій тарелі,
танути від замилювання, задихатися від почуття вдячності,
зазирати щоп'ять хвилин, чи не напише,
бо не лягається і не спиться без маленького «на добраніч».
От розчаруватися і побачити, що любити нікого — ось що було б гірше.

***

Коли все розпливається, добре, хоч звичною точкою в системі координат залишається свій дім.

Почуваюся мурашиною королевою, коли піднімаюся на свій

чотирнадцятий

і бачу внизу розсипаний бісер слідів.

Все, про що мрієш — роби зараз, відкладати не варто:

простір і час руйнуються, як з карти метро витертий Гідропарк чи

Хрещатик.

Байдуже, що буде завтра. Не існує ніякого завтра.

Мене вже забанили на купі сайтів,

і поки не витерли із реальності — дивлюся присутнім в очі,

здійсною мрії одну за одною, як намистинки нанизую.

Що ж ти хочеш тепер у своєму житті цієї глибої ночі?

Хочу чизбургер.

Почуття сорому і провини силою розчавила:

мені вже все можна, я нарешті дорОсла.

Пробувати людей, як пробувати речовини —

це все просто цікаві досвіди,

намісто днів перетворюється на колекцію змінених станів,

ми стаємо одне одному на дні світлом,

живемо в останньому дні світу —

зовсім в останньому.

***

Вчать: поважай кордони, будь обережною, знай своє місце, стишуй
невідповідний настрій.
А виходить — чіплятися за людей, як за колючий дріт, і все одно дертись
наскрізь,
щоб дотикнутись хоч пальцями, як на фресці.
Іноді виникає така ясність!
А потім все знову гасне.

Якщо здається, що діла не буде, то здається правильно.
Не в епіцентрі, не героїня, не дотична, ні на що не маю права.
Тепер зустрічі, як і каву, треба заготовляти з вечора на ранок,
бажання гріховні, розмови приховані.
Думала, друг написав, а це закінчується пам'ять телефона.
Ну і нехай, як колишнє мене стосується? Ніяк.
Хай хтось інший першим кидає камінь, а не я.

Казали правду:
незамінних людей немає,
святе місце порожнім не буває,
біжи до Дунаю, бери ту, що скраю.

*** (The Endless)

Місяць у вікні ліг, як ліжечко у колисковій,
як знак сутності в фільмі про паранормальне.

Чекаю нових повідомлень, сиджу нерухомо.
Що тебе в ньому торкнуло? Він зі мною розмовляє.

Він розмовляє зі мною про все, щодня.
Коли щось написав — то наче обійняв.

Він надсилає мені свою музику.
Він розмовляє зі мною, я сміюсь.

Коли він до мене говорить, я не чую інші голоси.
Я забуваю вночі спати і вчасно вкладати сина.

Для існування я маю бути побаченою, я потребую свідків.
Він бачить мене. Коли він каже «добраніч», у нас вимикають світло.

Коли він розмовляє зі мною, мені стає менш тривожно.
Коли він до мене мовчить, я сиджу нерухомо, порожня.

Щоразу, коли бачу яскравий місяць,
думаю, що він мене стосується як запрошення.

***

Де я пів року тому брала відчуття власної правоти
і як могла переходити над проваллям мостами, зшитими з павутини,
і як мені тепер, ставши важчою, по них перейти,
якщо я прокинулась?

Якщо ти відчуваєшся зайвою знову і знову,
чому ти сама його не полишиш?
Я пристаю на всі умови, бо
почуваюсь щасливою (і реальність стає неважливою), коли він пише,
і кожне нове слово стає тим каменем, на який можна поставити ногу,
над проваллям зависнувши.

Смераття мамо,
мамо Смераття
Розквітає поле,
а воно сивіє
Заснівай мети,
Мамо, колискову
Хочу ще почути
твое рідне слово

Про мову, прабабцю і панування меншості

Оксана Лебедівна, мовознавиця, Київ – Варшава – Единбург

Хвору, ми забрали її до Києва, щоб звідти повезти на море. Той візит прабабці мені дуже запам'ятався. Вона обвела поглядом наші набиті літературою книжкові полиці, сказала, що прочитала всього Шевченка, і попросила подати томик. Мені було майже дванадцять, я була певна, що переросла прабабцю в читанні, і її слова мене просто вразили. Пізніше я розмістила багатотомне видання Шевченка в зелених палітурках на своєму столі й почала читати. Здається, я читала й не розуміла, що читаю, але я робила це послідовно і вдумливо, а ті книжки досі рясно покреслені моїм олівцем. Коли я міркую про українську мову під час війни, я бачу її як наш із прабабцею діалог: хтось заглиблюється в українську мову/літературу/культуру, бо хоче пірнути в те, із чим давно знається, а хтось виявляє, що його погляд досі ковзав поверхнею, не зауважуючи деяких важливих речей, і для себе їх відкриває.

Під кінець ХХ століття американський і український мовознавець Юрій Шевельов написав, що «мовне питання немичуче перестає бути тільки лінгвістичним питанням, чи, краще сказати, безпосередньо лінгвістичним, а стає також — і то часто насамперед — питанням політичним, соціальним і культурним», якщо «біль-

шість (українці) перебуває під владою меншости» («Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус»). Прочитавши цей фрагмент, я відчула полегкість. Не тому, що я не знала про це, а тому, що я забороняла собі про це знати. Довкола роїлися думки про те, що зросійщені — не гірші українці, ніж незросійщені, що вони так само палко ненавидять окупанта й мова тут ні до чого, тож, певно, я вимагаю забагато й заходжу задалеко. І ось автор, якому я довіряю, нагадав мені про відповідальність — мова, яку ми для себе обираємо, важлива. Усе дуже просто.

У зв'язку із цим мені спали на гадку гарячі перепалки довкола висловлювання «какая разница» (рос.), і я вважаю, що ця фраза не просто показова, а й має вагу більшу, ніж це виглядає на перший погляд. Пам'ятаю, як загострилася реакція на неї з нападом рф 2014 року. Це також показово. Після повномасштабного вторгнення 2022-го це питання, здається, відійшло в минуле, що також прикметно. Какава різниця — фраза, наділена супровідними семантико-стилістичними значеннями (конотативністю), вона агресивна. Через агресію російськомовний суб'єкт реагує на власну фрустрацію. Але не лише це,

він/вона мимохить створює «образ ворога» в тому, до кого цю фразу звертає. «Сучасний тлумачний психологічний словник» (2007) наводить інші форми агресії на масовому рівні, а це геноцид і терор. Їх супроводжують процеси «психічного зараження і взаємної індукції», а уявлення щодо «образу ворога» стереотипізуються. Чи не нагадає це чогось знайомого? Я бачу зв'язок між воєнними злочинами росіян і способом мислення кака я разніца. Вони є проявами агресії, якою кака я разніца була замінована від початку, на рівні масовому й масштабованому, — жажливий потворний злочин, що тримається пуповиною за явище «русского мира» (рос.).

Десь із місяць тому я розмовляла про українську зі своїм приятелем. Він — не українець, і його висновок був таким, що я маю психічну травму на мовному ґрунті. Мені його слова не сподобалися, але згодом я знайшла в них сенс. Бо якщо ти впродовж життя зіштовхуєшся з пасивною мовною агресією, часто навіть не можеш «впіймати» її на собі, але інтуїтивно відчуваєш, що вона є (наприклад, коли тебе приязно обслуговують російською в кав'ярні чи крамниці в Україні попри те, що ти звертаєшся державною мовою), хіба лапа меншості (росії) не опустилася на

більшість (Україну) у синхронії та діахронії, хіба ти можеш не бути травмованою? Мабуть, допоки існує загроза посягання меншості на більшість в Україні, безглуздо вважати, що в розмірковуваннях про мову ми вільні від політичної, соціальної і культурної складових. Це стосується будь-якого мовця в Україні.

Багато з нас — самовпевнені підлітки, які гадають, що є начитанішими за власну прабабцю. І ось приходить війна й каже: усе не так. Якщо хочеш перерости свою прабабцю в читанні, візьми і прочитай усе, що прочитала вона, а якщо не хочеш — просто це визнай.

Радіопоїзд

Ірина Славінська, продюсерка «Радіо Культура», журналістка, Київ

Разом із групою новеньких колег «Радіо Культура» я заходжу в музей радіо. Так, у нас на Хрещатику є і така локація. Музей радіо зазвичай уже з першого погляду вражає, навіть гіпнотизує молодше покоління давніми машинами. На цій, наприклад, монтували плівку — можна роздивитися спеціальні затискачі, де клеїли стики між двома фрагментами, а також стерту до блиску кнопку «стоп». Біля цього агрегату люблять фотографуватися для Instagram. Як і біля звичайної друкарської машинки.

Для мене важливо, щоби ті, хто ступають у стіни наших радіостудій, усвідомили існування довгого століття роботи попередників — від першого радіоконцерту 16 листопада 1924 року в Харкові до теперішніх буднів, де ми працюємо навіть під час повітряних тривог, спускаючись в укриття. Саме тому я ціную другий погляд на музей, коли крізь скло вітрин отримуєш можливість роздивитися старі документи й фотографії. Саме тоді виникає простір для спогадів і розуміння, що радіо проживає, на жаль, уже другу велику війну.

Під час Другої світової радіо спершу евакуювали в Харків. Потім далі й далі. Пев-

но, один із найбільш романтичних образів — історія про радіопоїзд, який рухався за фронтом, передаючи новини слухачам. Тодішня урядова радіостанція носила ім'я Тараса Шевченка, а її фронтовий філіал називався «Дніпро». Саме там 1943 року вперше прозвучала всім відома мелодія «Реве та стогне» як позивні радіостанції. З повоєнних фото на мене дивиться культовий виконавець цих позивних — бандурист Андрій Бобир, який згодом стане очільником радійного оркестру народних інструментів. У воєнні часи був пілотом бойового винищувача. Усі радійники знають історію про те, що він сам на фронті змайстрував собі бандуру з якихось запчастин гітар і мандолін. З інструментом ніколи не розлучався: клав у крило літака та разом із нею літав на завдання.

У сусідній вітрині — уже сучасні артефакти. Від наших захисників, колег із радіо, котрі воювали чи воюють. Історія знову повторилася.

Із сучасних студійних буднів до нас промовляють і менш матеріальні досвіди. Їх неможливо експонувати в музейних вітринах, проте з їхньою конкретністю мало що може зрівнятися. Коли читаєш у прямому ефірі оголошення про те, що почина-

ється евакуація цивільних із Маріуполя, що відкрили перший «зелений коридор», голос намагається тремтіти, але дає собі раду. Уявляєш реальність, де немає електрики, води, опалення, але є радіохвилі, що не мають кордонів і долають присутність російських окупантів. І потім, уже влітку, знайомишся з фотографом, який виїхав із Маріуполя, почувши оголошення в ефірі, бо мав приймач на батарейках і слухав Українське радіо чи «Радіо Культура».

Нещодавно колега запитала, як нам вдавалося в лютому та березні 2022 року звучати так спокійно та впевнено. Справді, ті бентежні тижні, як і всі наступні, не були ані спокійними, ані впевненими. Що ж відбувалося? В екстремальній реальності в нас залишалися опори: стіни студії, мікрофон, пульти, позивні та сигнали точного часу. За будь-яких умов мусиш помовчати декілька секунд між кінцем попередньої години та початком наступної. Нова година, ніби нове життя. Радіо працює в стихії часу в чистому вигляді. Пливають звуки, пливають секунди та хвилини. Минають дні, минають ночі.

Робота на радіо є доволі невидимою. Тебе ніхто не бачить, лиш чує. Та справжні

радійники не ходять на ефірі в піжамах. Голос на день Незалежності — це голос людини у вишиванці. Голос нічної коментаторки «Концерту для України» з Метрополітен-опери в Нью-Йорку — це голос людини в блузі та з червоною помадою на вустах. Навіщо? Наш внутрішній стан впливає на те, як ми звучимо. Це честь професії.

Колега читає лист 99-річної слухачки, котра ділиться враженнями від наших програм. Мій ровесник родом із Донецька під час мого ефіру надсилає в Signal повідомлення: «Їду Бамбасом, слухаю тебе». Я знаю, як звучить голос людини в окупації. Та знаю, як звучить голос тієї, котру вчора звільнили з-під окупації. Можливо, це найцінніші скарби, що я винесу із цих воєнних буднів.

MIAMI

SUPER
TICKET
DS
SMOOT

!!!

A B D

Фото: Український журнал

Прості речі

Олена Павлова, Львів

В Україні ми такі — щотижня купуємо машини. Тільки не собі. Донатимо й купуємо.

Хай ким би хотіли стати, коли виростемо, ми й гадки не мали, що будемо працювати на війні. І на війну, яка скрізь. Тотальна, всеохопна, дуже вимоглива.

Безліч простих речей тепер втратили сенс. Усе видається безглуздим. На адресній голці нам прагнеться робити щось щонайменше масштабу порятунку людства. Бо всі навколо роблять. Ми так звикли в Україні.

Є миті, коли гостро розумієш, як швидко летить життя. Це миті людей чи міст. Несподівані зустрічі на вулиці. Кадр із пліюстками вишень. Наче монтажні склейки. Розумієш, що між ними час, але він зникне безслідно.

Війна загострює відчуття скінченності. Раптом болісно розумієш, що в одну мить усе може обірватися. Що не все можеш здійснити. Що неодмінно буде не так, як хочеш. Що вибивають землю з-під ніг. Що самодостатність — міф, бо нам потрібні інші. Наші інші. Не дистанційно. Не в телефоні. Потрібні поруч. В обіймах.

Завжди мріяла потрапити на Великдень у Шевченківський гай у Львові, у вишиванці, і щоби сонячно, весна, високе небо між дерев. Так і було. Розплакалася, коли побачила, як люди танцюють і співають гаївки на пагорбах. Щасливі, у най-

кращому вбранні, родинами, музики грають. Гостро зрозуміла, як цього бракує, і скільки такого в нас тепер немає через війну — права на свято.

Не можу дивитися на свої старі світлини. Там ми красиві й веселі, чекаємо, мріємо, плануємо кудись поїхати, сміємося і бешкетуємо. Мрію про часи, коли подорожувати знову можна буде без потреби, а лише для відпочинку, вражень і відкриттів.

Цікаво, яким нам запам'ятається цей час? Невже пам'ять знову переформатує все так, як їй зручно, і перепише всі сценарії в спогадах? Знаю, цей біль не назавжди. Потім просто буде якийсь інший.

Реальність так швидко змінюється, що встигати приймати нову — це особливий талант. Минуле, як волосся — треба відпускати чи обрізати, як кажуть. Але це моє минуле, я не хочу його позбавитися. Бо воно в мене точно є. А майбутнє — під питанням, залежить від настрою. Часом є надія і світло, а часом — ви самі знаєте. Якщо зневіра — це зло, то мусить уже бути такий комікс-антигерой Зневірамен.

З того самого лютого постійно повертаюся туди, де відчувала ейфорію, повноту життя і щастя від самої тільки краси. Тепер не відчуваю нічого. Або нічого хорошого. Надто глибоку вирву вирила війна. Мрію, щоб це минуло.

Я можу повернутися в бабусине село, але не можу повернутися в літо дитинства,

вишневе, волошкове й полуничне. Я можу повернутися до Києва, але не можу повернутися у своє життя до війни, мені треба будувати нове.

Двічі в одну річку не ввійдеш. Але в інших річках так само буває добре. Щоразу буде інакше, та ми знову чіпляємося за ту одну бідолашну річку, де було хороше.

Залишаючи улюблену Верховину, виїжджаємо перекритою дорогою, покропленою пелюстками троянд і зламаними гвоздиками. Прощання. Знову. Так часто. Так болісно. Коли приїхали сюди кілька днів тому, теж. Пливе кача по Тисині. І по Черемошу пливе. По всіх наших ріках і через усі наші серця зараз Пливе Кача.

Мріється повернутися сюди і знову відчувати ту колишню ейфорію від гір. Дивитися Карпати, як кіно. Пити суніці, наликти літом. Знову знайти величезного білого гриба на галявині. І багато маленьких під ялинками. Повертатися в містя, де було минулого лютого так хороше, а зараз просто є і на тім спасибі. Дихати на повні груди, а не ледь розводити заціпенілі від люті щелепи. Бути знову колись щасливими на повну, а не скраєчку душі.

Але по кожній українській річці зараз Пливе Кача.

Ми завжди живемо на зламі часів, межа між тектонічними плитами історії щоразу проходила через Україну. Сейсмічна історична зона. Прірва, що поглинає. Але

може бути й вулканом, коли засне й постапіс. Зламайте хтось уже той час.

Цей час, цей таймлайн, коли немислиме відбувається на побутовому рівні: читаєш на ніч про літаки, що вже злітають із ворожих аеродромів. Надзвичайна ситуація? Буденне. Далі робиш собі манікюр. Усе як у якомусь нудному артхаусному кіно. Чи не такому вже й нудному, коли прокидаєшся серед ночі від вибуху. А зранку впізнаєш на відео з руйнуваннями квартиру твоїх друзів у Львові, де так хороше пили вино ще місяць тому.

Мої друзі ж у Києві не спали весь травень.

У ці шалені ночі найінтенсивніших ворожих обстрілів кожна свічка київських каштанів працювала як ППО. Бо Всесвіт за нас. Крихітні установки протиповітряної оборони всіяли все місто, рясно й буйно.

Київ святкував життя. Цієї весни був невимовно бузковий і каштановоцвітний, неначе квітнув удвічі рясніше. Це він компенсує нам минулу весну, яку в нас вкрали. Щоби ми милувалися і мали підтримку до перемоги. Щоби ми пам'ятали жити.

Ось думка, що зараз витягає мене з дурних станів: адже наші вороги цього й хотіли — щоби ми почувалися зле, і не тільки фізично. Хотіли не лише роздирати наше небо ракетами, а землю орати танками. Вони хотіли, щоби життя нам не було.

Щоби нас самих розривали відстані, відділяючи від близьких, щоби ми не мали нічого — ні свят, ні радості, ні концертів, ні картин, ні родинних сніданків, ні шкільних дзвоників, ні дитячих пустощів на майданчиках. Ні бузкових вечорів. Ні каштанових ранків.

І коли починаєте назло їм жити — це також боротьба. Коли розумієте, що все на часі. Тому пишіть тим, кого любите, робіть свою справу якнайкраще, вчіться, працюйте, йдіть на каву, у перукарню, вмикайте музику, робіть те, що мрієте. Не женіться за кількістю, лягайте спати. Не пиляйте себе, якщо не вдається. Щось інше вдається. Це все не назавжди. Ми маємо жити зараз.

Тим часом хочеться виправити хоч щось навколо, зробити кращим хай дрібне. Те, на що можемо впливати.

На жаль, у нашому житті зараз зрідка трапляється ще щось важливе, окрім війни. Наприклад, метеорит може впасти. Колекціонуємо ночі без сну.

Як ми відчуваємося? Липке відчуття, наче шукаєш ту ложку меду в бочці дьогтю.

Здається, окрім спільного болю, у нас усіх ці тижні стається щось — особисте, робоче чи побутове — що видається останньою краплею. Хоч яка може бути остання крапля, коли це повинь?

Війна вчить нас, що насправді в житті ми нічого не контролюємо. А ми нічого

й не контролювали ніколи. Просто землю не щодня вибивало з-під ніг.

Зараз такий час, що всіх тригерить усе. Та з того, що нас зачіпає, ображає і бісить, найкраще розуміти, що нам найбільше потрібно. Найчастіше — це увага, турбота, любов. І щось, чого ми дуже хочемо, але не дозволяємо собі.

Ці всі сили, любов і турботу ми маємо віддавати нашим близьким. Натомість їх отримує чорна діра війни.

У ці часи ми витрачаємо стільки сили й любові, щоб хоч якось закрити чорні діри в собі, що всього потрібно набагато більше. Обіймів більше, поцілунків більше, турботи більше, підтримки більше, любові більше.

А може, глибину цієї рани все ж вдається якось затампонувати? І загоїти відкритий перелом душі. Прості речі нам потрібні як база для надзвичайного. Як-от побажання «Тихої ночі» чи «Доброго дня», що тепер досягли справжнього значення своїх слів.

Так хочеться замкнути всі відкриті контури, спаяти розірвані дроти, полагодити внутрішні гірлянди і знову сяяти. Хочеться повернутися до себе. Ми всі так скучили за собою.

Олена Павлова

Як ти?

Як ти? Як повний келих,
Із якого раптом зникло скло.
І все на тебе впало, потекло,
замість вина тепер сама провина.

Як ти? Як дочасно доросла дитина.
Їй би ще гратись, але прошу, не в солдати.
Як ти? Як стіна, в яку дивилися,
коли летіла куля в спину.

Як ти? Не знаю, як це описати.
Як небо без птахів?
Як птаха з підбитими крилами?
Як замість вечірньої казки фільм жахів?
Як дихати на повні груди в ліфті, де курили?

Як ти? Як річка без одного берега.
Вода кудись зника, та течія стрімка,
Немов відвага,
І не можеш зупинитися.
Чи як фортеця без криниці:
тримаєшся, але тримається і спрага.
І взагалі, так часом хочеться напитися.

Як ти?
Як останній урок,
на якому дзвінок — це для вчителя, чув?
Як голова, яку вдома забув.
І душа, наче зошит в клітинку, поля — від руки,
а на пальцях червоні відбитки лінійки.
Як два подвійні аркуші, витягуєш думки.
І запиши: додому три параграфи. Що, знову двійка?

Як ти? Як потяг, що на всіх парах летить без рейок, по піску.
Як радіо без батарейок, коли хотілося зловити музику.

Як місяць, що замість неба зійшов у ставку,
де тільки ряска й п'явки.
Як плівка з відпустки, засвічена перед проявкою.

Як ти? Як голова, повна новин про держави невизнані.
Як речення, обірване, немов мотузка для білизни.

Як ти? Постійно щось кажу. Ні в ворота, ні в тин.
Як пляма на сонці. На серці клубок зі змій.
Як ти? Як вистава, перенесена через карантин.
Коли весь світ — театр. Театр бойових дій.

Заміновано

Ліс заміновано, сосни тепер у заручниках,
Камінь на серці мохом порослий, щербатий.
Над багаттям нічні голоси:
Гострять списи ліси,
Ну а гори готують гармати —
Потім будем любити,
зараз треба стріляти

Місяць в розвідці,
як ревізор.
Не позіхає. Пильнує на південь дороги
Розклавши карти,
зі млостю думає, як після перемоги
буде зручно позирати
в цей тепловізор
за таємними коханцями.

Куди тече ця річка?
Всі річки впадають у Дніпро.
То Київ на ньому — це серце?
Б'ється.
Б'є ворогів, рве береги,
Переганяє кров,
Реве.
Не стогне, це він так сміється.

Місто ангелів

Київ — місто ангелів.
Над містом — невидимий щит.
Установкою ППО
в районі Золотих Воріт
керує особисто,
не шкодуючи крил,
архангел Михаїл.

Київ — давнє місто княже,
Його вогні — ще від княгині Ольги.
І щоб не міняти законів
то замість голубів тобі, враже,
ми можемо наслати дронів
з вогнем попід саму Волгу.

Київ — місто, з якого походить Русь.
Тут кажуть: я тебе породив, я тебе і уб'ю.
Саме в Києві винайшли,
як протезувати серця
і зварювати сталь
у танках та мостах.
А ще — слова «Не боюсь».

Іринці

Коли гримлять гармати, музи не мовчать,
А відкривають волонтерський чат.

Ось номер картки, скоро буде звіт.
Ось ніч на кордоні, машина потрібна на схід.

У кут забившись, б'ється серця звір.
А в неї — брат. А в неї — збір.

І коли навесні її небо роздерло слідами ракет,
спакувала рюкзак і дістала велосипед,
завантажила карту району, вперед,
ось адреси, на кожну зібрали пакет.

Їхні сльози на сходах, довгий вдячності слід,
Чийсь врятований кіт, перевернутий світ
І повітря квітневе,
вперемішку пил і піт.

Вона їде додому.
У неї на сході — брат
Вдома — склад.
На душі — турнікет,
Щоб спинити цей біль, перекрити думки.
В неї збір.
В неї звір —
чийсь врятований кіт.
Її дім тепер — ціль для ракет.

Коли гримлять гармати, музи не мовчать —
а постять звіт,
читають чат,
наливають із термосу чай
І збирають до купи цей світ
і для брата — пакунок на схід.

Новини

А новини щоранку такі, мов гортаєш підручник з історії.
І щотижня в твоєї країни інакші кордони.
Вирізати сніжинки із карт, вигризати свої ж території
зуби зціпивши, слухаєш, по кому сьогодні ці дзвони.

Після чорної ночі налий собі чорної кави.
Так пасує до ям під очима, ну зовсім тон в тон.
Що ти скажеш, коли тебе знов запитають «Як справи»?
Подорожник до ран на душі приклади,
Відклади телефон.

Запиши в календар: через рік — на руїнах імперії танці.
А до кави візьми шоколад, на війну ви зробили чималий запас.
І навіть якщо ворог знищить всі електростанції,
знай, світло не зникне.
Бо світло всередині нас.

.....
В.СТУС

Війна, яка завжди з тобою

Віталіна Макарик, Володимир

Хоч би про що я писала, зрештою виходить усе одно про війну.

Що доволі дивно для людини, яка, будьмо відверті, на власні очі війни майже не бачила. Усім своїм друзям з інших міст і з-за кордону я пояснюю, ніби виправдовуючись, що мені пощастило народитися і зараз мешкати в містечку майже при самому кордоні з ЄС. Тому оцей істинний голос війни, цей ні-з-чим-не-сплутати-свист, коли крилата ракета розрізає повітря, а потім відлунює важким «бух», я чула вдома лише раз, у лютому 2022-го. У Києві, щоправда, теж чула, але це не рахується: для киян ці звукові спецефекти лунають постійно, а я так — приїхала-й-поїхала.

Я виправдовуюся, що живу в місті, де настільки безпечно, що, здається, і сигнали повітряної тривоги скоро перестануть вмикати — усе одно на них ніхто не реагує. У місті, яке згадує про війну, лише коли стає на коліна, проводжаючи накріті синьо-жовтими прапорами труни, у яких лежать хлопці. Так, переважно це такі хлопці, які ще вчора писали коханам лаконічні, але ніжні смски, курили на двох із побратимом цигарку чи планували через три дні приїхати у відпустку й погудіти на все місто, святкуючи 25-річчя. Щотижня я збираю інформацію про тих жителів району, хто загинув на фронті за цей тиждень, намагаючись між скупими офіційними некрологами знайти хоча б дрібні,

але живі іскри їхніх особистих історій: той був майстром на все село і два сусідніх, той обожнював племінників і мріяв купити квартиру, той тільки-но одружився. Місто проводить їх коридором шани — триває це дві-три хвилини. Потім підводиться, згортає прапори й повертається до своїх цілком не-воєнних справ. Так, ніби поспішає забути.

Забути все одно не вдається. Бо навіть якщо вважаєш (щиро віриш), що війна тебе насправді й не торкнулася, її сліди, невидимі й майже невідчутні, лишаються на тобі. І лише коли виїжджаєш в іншу реальність, де війна ще не стала частиною повсякдення, вони починають свербіти й пекти, як отрута борщівника під сонцем.

І ось ти ловиш себе на тому, що шулилася і притискаєшся до своєї валізи серед безтурботного потоку людей, які вийшли на недільний променад краківськими Плантами. А все через дивні звуки в небі (боже, людино, ти вже забула, як звучить банальний пасажирський літак!).

Або неприємно дивуєшся думці, що вигулькнула десь із підсвідомості, коли спускаєшся з колегами в конференц-залу на мінус першому поверсі, щоб говорити про журналістику, вчитися верифікувати дані й займатися йогою: «Непогане укриття. І на тривогу нікуди йти не доведеться». Бо з наступною думкою приходиться усвідом-

лення, що ти в країні, де повітряні тривоги бувають лише навчальними.

І ніби нічого такого нема в цих двох секундних спалахах. Окрім того, що людям у цій країні — переважній більшості з них — не спало б на гадку оцінювати готельне приміщення (та й будь-яке зрештою) на надійність укриття. А тобі й задумуватися не довелося — воно саме сталося. Воно вже в прошивці.

Пам'ятаєте, як у квітні 2020-го, у розпал пандемії ковіду, у нас почали викликати когнітивний дисонанс фільми й серіали, де люди ходили вулицями, вечеряли в ресторанах і навіть (о боже!) їздили в метро без масок та соціальної дистанції? Надто вже життя, зображене в кіно, відрізнялося від того, у якому жили ми.

Подібне відчуття я впіймала у квітні 2022-го, коли спробувала переключитися з безконечного перегляду стрічки новин на читання художки. До рук потрапив дебютний роман української авторки, який був написаний і виданий ще до повномасштабного, тому зберіг цей вайб легкості життя. Його головна героїня їде до Парижа, щоб виконати останнє бажання свого діда — ну і, за сумісництвом, круто змінити власну долю. У Париж вона прибуває доволі пізно, заселяється в готель, а оскільки довго не може заснути, то вирішує прогулятися нічним містом...

«А комендантська година?!..» — заволав у моїй голові обурений і збентежений внутрішній голос. В уяві негайно намалювалася картинка, як на паризьких вулицях, негостинних і темних (у більшості наших міст на той момент ще вдавалися до світломаскування), до героїні підходять паризькі поліцейські і ввічливо, але суворо питають: «Пуркуа гуляєте ночами, мадам? Пред'явіть перепустку!».

Ну, ви зрозуміли. Кілька секунд мені знадобилося на те, щоб нагадати собі: у Парижі, реальному, книжковому чи кіношному, досі є місце і простір для свята, яке 24/7 із тобою. Це в нас тут завжди з нами війна.

Війна з нами із 2014 року, нагадають уважні читачі й читачки, і з ними я не можу не погодитися. Проте впродовж років більшості з нас вдавалося витіснити її десь на маргінеси. Наприклад, якщо йдеться про художні й мемуарні тексти, багатьом було дуже зручно запхати тему війни в рамки окремого жанру, названого «ветеранською літературою», і не читати її, якщо не готовий або не готова зіткнутися з такою реальністю — важкою, болісною, кривою і травматичною.

Тепер, мені здається, відмежуватися не вдасться: «ветеранська» література стала життям. 20-річні вдови, розгублені й розбиті через те, що омріяне майбутнє з ко-

ханою людиною, яке вони щойно почали будувати, розпалося на друзки; налякані діти й бабусі, які втікали зі своїх домівок під обстрілами; волонтери з пекельно втомленими очима, чоловіки й жінки, які живуть із відчуттям, що лише такі, як вони — люди, що були на фронті — спроможні зрозуміти їх, усіх їх можна зустріти в кожному українському місті чи селищі. Вони не персонажі воєнних романів. Вони — частина історії, від якої вже неможливо відвернутися.

Це працює, звісно, й у зворотному порядку: літературу загоплює тема війни. Особливо це помітно в текстах для дітей. Воно і зрозуміло: якщо дорослі ще можуть узяти собі час, щоб відрефлексувати реальність, то з дітьми про всі ці страшні речі, які зненацька увірвалися в їхні життя, треба говорити тут і зараз. Тому вже в перші місяці повномасштабного вторгнення українські письменники й письменниці написали стільки дитячих книжок про війну. І, очевидно, напишуть іще. Бо війна нам відлунюватиме ще довго, навіть якщо закінчиться просто зараз.

«Якщо ми закінчимо її», — виправляю себе, пригадуючи слова письменника і військового Ілларіона Павлюка. В одному з інтерв'ю він зауважив: говорячи про війну як про щось, що відбувається З НАМИ, ми ніби самі себе позбавляємо

суб'єктності. Хоч це саме ми як нація, як держава, як повноцінний учасник подій можемо й маємо впливати на те, як і коли її закінчити. «Зараз ти або в ЗСУ, або для ЗСУ, іншого варіанту нема», — не втомлюється на своїх виступах наголошувати інший митець, фронтмен гурту Kozak System Іван Леньо. Їхні концерти — це, знову ж таки, не спосіб абстрагуватися і забути про війну, а навпаки, постійне нагадування: «хто, як не ти?».

І якщо ця війна завжди з нами, якщо її неможливо заховати в скриньку, заштовхати на дальню полицку, поставити на м'ют, якщо вона постійно вривається в наше життя то сиреною тривоги посеред показу «Барбі», то скупим повідомленням про прильоти в чатику з друзями, то єдине, що ми можемо зробити з нею — докласти максимум зусиль на тому рівні, на якому перебуваємо, щоб її закінчити.

Щоб через N років, увімкнувши старий смартфон і побачивши в ньому значок застосунку «Тривога», ми реагували так само, як реагуємо на захисні маски, знайдені в кишенях давно не ношених плащів: «О боже, точно, було ж таке».

Ірина Плехова, Київ

Із невиданої збірки «Передчуття війни»

Мое особисте передчуття війни відбувалося задовго до повномасштабного вторгнення і навіть задовго до подій 2014-го... І коли я читаю свої тексти, у яких ніби передчуваю мову окупанта, його дії — «спецоперація», «агенти», наруга над українськими бібліотеками... — розумію, що ці конкретні відчуття були зі мною завжди. А власне, просто почитайте кілька віршів із вибраного.

11 червня, 2010

Господи, я так рідко до Тебе вживаю, щоб не всує,
але спрагло, в потребі, в любові...
І губів моїх шепіт розпуки обпалює, наче оцтом,
а я мовчу... Тільки серце скрегоче, скрегоче,
тільки погляд тьмяніє від ночі,
тільки руки розхристано мліють за вірою...
я й не вірю, що так напороочу волання до Тебе бодай одне...
Бодай сьогодні, коли розкаяна,
коли од Каїна пізнала тайни всі,
коли заплакала самотницею в юрбі...

А в передзвоні златім почула клич до війни...
Прости... благослови!

І знову хроніки напишуть воїни,
війні ще справдितись у цій добі,
слабує тіло, коли без міри
в омані світу щасливіють, і возвеличені вожді...
і знову всує — Ти, Господи!

А на старій дзвіниці в селі звили гніздечко ластівки,
Благословив...

Притьмом обходжу поглядом звіра,
що так мило, так по-свояцьки, так люб'язно
мене припрошував, так запрошував на гостину
на оладї із чаєм... там багато жасмину...
присолоджено новинами про мир, дружбу, сусідню службу,
колишні злидні, дзвони залізні і потяги спішні...
потяги? дротяні огорожі за вікнами, звідки ми?
і чому ми говоримо все, Господи?

Дзвони б'ють заупокійну, після бою йтиму з миром...
Господи, прости!

19 вересня, 2012

Шановні панове, коли Ви прицілитесь у вічко моїх дверей,
Прошу єдине зауважити: на моїх полицях книги,
Не прирікайте імена великих ще на одну смерть,
Їхній вирок уже винесено,
Їхні провини уже виписано,
Їхні адвокати уже скінчили свої промови,
Їхні коханки і коханці уже зреклися своїх присяг,
По них залишилася лише пам'ять — складена за алфавітом і розміром —
У цім родиннім склепі геніїв. Їм судилося бути закатованими
своїм часом і своїми прокураторами,
Не вчиняйте подвійної смерті:
хай вони просто собі сплять.
І прошу дуже — не переоцінюйте свої таланти:
Відкидати імена чи доставляти інші — не Ваше покликання,
У Ваших руках автомат, Вам належить виконувати чорну роботу —
У моїй квартирі для неї підходжу лише я —
А полиці прошу не рушити.
Знаю, сюди ще прийде інший приречений,
який чекатиме на Ваш приціл опівночі й опівдні,
Але він не матиме страху, бо розподіляв місця на полицях лиш серед
вибраних.

1 липня, 2013

Кордони не потребують військових укріплень,
коли за тисячі кілометрів кочівник бачить твою статуру,
удень і вночі чує твій голос застережний:
на гостину не приходять із холодною зброєю!
У гостині дякують господарю за щедрість,
а не кладуться спати біля перс не-своєї жінки,
не грабують затишні лелечі гнізда,
не вимахують стягом чужинця.
Промовляють молитву гостинного дому,
рушники читають — не обливають вином і прокльонами,
дарують на згадку свої амулети —
не зводять капищ у не-своїй господі.
Кочівник має гострий слух і далеке око:
він уляже твоїм наказам і ритуалам,
він пригоститься біля твого столу чи пройде повз нього,
якщо вчує, що лелечі гнізда захищені словом.
Де ви, живі кордони Богополя й Голти?
Чому кочівник озброєний — не-безборонний?
Він мовить нахабно — цей погляд звисока
розводить багаття над лелечим обширом.
Усі ваші укріплення їм слугують заслоном
од стихії і гніву колись розграбованих прапрасусідів,
од їхніх суддів і чесних законів —
Де ж ви, живі українські кордони?

12 липня, 2014

Імперії запускають мій життєвий пульс утратою:
відчуження дому ставить кордон недоторканності моїх чотирьох стін,
відлиття крові оновлюється сопричетністю крові моїх рідних,
відібрання мрії визначає мої найближчі плани.
Мої втрати поглинають імперії: сповільнюють їхній рух,
спопеляють їхні мапи, зупиняють їхні наміри,
оскверняють їхні ідеали, згортають їхні спецоперації,
знешкоджують їхніх агентів, роззброюють їхніх солдатів.
Імперії вмирають біля доглянутої могили моєї втрати.

5 серпня, 2014

Я шкодую за сном, у якому будинки перемелювалися на пісок,
з-під асфальту проривалася магма кольору крові,
бите скло під ногами, уповільнюючи пульс, зникало, стрімголов
пролітали дерева... і лиш серце безмовно звучало.

Я шкодую за сном, у якому рекла люта мста,
і чорнів дикий степ оперенням розчулених круків,
заступали ридання на сторожу останнім словам,
поки тіло не знайдено в параднім окопі.

Я шкодую за сном...

Я шкодую за сном...

Бо не спиться, коли ти під кулею, вибухом, смертю...

25 вересня, 2014

Моя країна втратила цноту брутально,
в підвалах шахти — кричи — не кричи: не прийдуть,
смієшся — смійся, бо розпач, сором не здатні
оборонити тебе від «своїх».
Вони шаліли в кривавій нарузі
під п'яний регіт моавитян,
під плач і шепіт, загорнуті в сувій
перед-поминально-чужих телеграм...
Моя країна лиш втратила цноту.

29 червня, 2016

Мзевінар, Гьокче, Ашхен, Шамса, Світлана, Люція...

кожна на своєму куточку життя, що ховалося в тонку лінію окопу,
заплющувала очі, причаєно зітхала і не могла більше плакати —
не сміла сміятися, просто шепотіла свої молитви своєю мовою...

Башкурт, Вачаган, Хафіз, Аліко, Северин, Жиральдо...

кожен на своїй укріпленій ділянці чергував за лінією оборони,
слідкував за точністю прицілу, зводився, чуючи голос командира,
і не дозволяв собі плакати, навіть сміятися — лиш свою молитву шепотів

своєю мовою...

Кожна з них, кожен із них знав правила,

кожна з них, кожен із них не мав наміру

забирати чийсь молитву, пришвидшувати чийсь відхід,

не дозволяти плакати і сміятися за цією лінією окопу...

О Всевишній, може, дозволиш їм взяти до рук їхні розарії, вервиці,

килими,

хай нарешті заплачуть за тими, кого оплакують, за ким сумують, кого

утратили,

і від безсилля і навіть од здивування просто возрадуються

тим, хто вже повертається...

тих, хто не повернеться, просто пригостиш на трапезі...

Іншим — хто їх відправляв, віддавав їм накази, грався із долями, їхніми

сльозами, сміхом і тишею, —

вручиш посріблені джойстики, золочені пульти,

кількасот ігор і віртуальної близькості до перемоги — без молитов і цих

чітких ліній

тіл, кожного з яких ти знаєш по імені.

15 березня, 2022

Із ріллі, яку виорали танки чужинців
Серед херсонського степу,
Уся в чорному-чорному-аж-кривавому
Проривається на світло сонця Мати —
Вона народжується із чорнозему і крові своїх синів,
Вона струшує зі своїх долонь залишки набоїв і попіл згарищ,
Вона іде тититити...тихо... так, що здригаються за обрієм їхні військкомати,
Вона прострілює поглядом кожен закуток
Міста, перетвореного на живу скорботу,
Вона не голосить — її голос розкрає небо блискавками і громом,
Її вищир ширяє і вражає крила хижого залізного птаха,
Її чорне волосся загортає як саван кожного-кожного-кожного ката.
Радуйся, Богородице, радуйся —
За твоєю ходою сонях вже сходить, за твоєю колисковою пада в пекло ворог...

5 грудня, 2022

Волонтерське

Я до тебе не можу пригорнутися, бо моє покликання — пригортати,
Я до тебе не можу дотягнутися, бо моя справа — валізи тягнути,
Я не можу до тебе достукатися, бо моє завдання сьогодні — розбити всі
скляні двері і вікна.

Я не можу сьогодні, але зможу завтра, а потім і повіки...
Я не можу сьогодні відспівувати, бо мені треба завтра співати,
Танцювати і пританцювувати, щоби було просто — завтра,
Щоб над тобою не просторікували, щоб тебе не закривали —
Мені просто зараз треба вимолювати, мені просто зараз треба благати
Небо і землю,
Землю і небо,
Вкотре обходити колами і не спиняться...
Щоби тебе пригорнути,
Щоб дотягнутись до тебе,
Щоб усе скло розбити
І заспівати требник.

5 червня, 2023

Як же ми хочемо жити...
Може, для того, що світ цей
Щоп'ять десятків років приходить до кожного з нас
У масці потворної смерті, лякаючи нас в коловерті власного страху.
Ми справді боялись, ми справді не знали,
Що не відгукнетесь на зойк, на крик, на волення, а в морок
Відправите наше горе й забудете, як при зорях
Співали вам колискові,
Складали вам м'яту у човен,
Заповнений нашим зерном...
Ми просто хотіли,
Щоб жили, щоб вижили там — за заходом і за сходом,
Щоб пам'ятали — й не терном
Засіялись наші шляхи...
О, як же ми хочемо жити...
О, як же ми прагнули жити...
Спечіть паляниці,
І висійте м'яту бодай за своїм вікном...

Лелеки знов летять
на чужину,
Мирні краї шукають
десь далеко,
А ми чекаємо на ту
весну,
Як мир на крилах
принесуть лелеки!

Касянчук Надія

Фото: Мартін Богман

Понівечені вітражі

Олеся Яремчук, журналістка, Україна – Німеччина

Сім років тому я вперше поїхала записувати історії про національні спільноти України. З моєю колегою, лауреаткою «Самовидця» Мартою Барнич, ми поїхали на Франківщину до вірмен, а потім до волохів та німців на Закарпаття. Це був спекотний серпень і ми охоче переступали поріг старих хат із грубими стінами, всідалися на скрипучих диванах і довго-довго слухали. Про бабів і дідів, родинні історії із часів Другої світової, або й далі, виняткові страви, рецепти яких передавали з покоління в покоління.

Після того серпня був ще з десяток поїздок. Була спекотна Херсонщина й Одещина, Буковина, Полісся, а взимку — Донеччина. У 2018 році вийшла книжка репортажів «Наші Інші», я взяла паузу на кілька років через приватні обставини, і мріяла написати другу її частину. Декрет, ковід — умови не надто сприяли поїздкам, але плани залишалися. От-от, здавалося.

У рецензіях літературних критиків та відгуках читачів кілька разів прозвучало, що ці репортажі — «архів пам'яті». Мені подобалося це означення, адже в книжці дійсно було чимало історії. Історії зникомої.

Але я і уявити не могла, наскільки буквально виявиться це словосполучення.

Турки-месхетинці із села Васюківка біля Бахмута виїхали, а точніше сказати, розпорошилися по інших регіонах України та Туреччини.

Вони трималися до останнього й не хотіли виїжджати, навіть коли лінія фронту про-

лягала за 40 кілометрів від їхнього дому. В останній розмові Жасім Іскондаров мені розповів, що вони тепер десь біля Кривого Рогу, що хочуть повернутися до свого будинку. Чи він ще існує, цей будинок?

Шведська кірха в селі Зміївка на Херсонщині пошкоджена через обстріли, зокрема дах і дзвіниця. Шведи здебільшого евакуювалися. Героїня мого репортажу Марія Мальмас поїхала до доньки в Каховку, отже, зараз в окупації.

Старосту села Зміївка, у сім ї якого я ночувала, узяли в полон і тримали там 24 дні. Після повернення йому потрібна операція та лікування.

Румейки Олімпіада та Афіна Хаджинови під обстрілами вибиралися з оточеного Маріуполя.

Двоє з героїв моїх репортажів, словак Володимир Михальчин, а також гагауз Іван Капсамун, воюють.

Двоє з моїх співрозмовниць померли. Через вік.

Землі понівечені, люди травмовані.

Від того етнічного ландшафту, історії про який я документувала, залишилися лише маленькі кришталіки (це слово дуже доречно вжив Остап Сливинський у передмові до книжки). Посічені, змерклі, запорошені. Ці кришталіки доля (чи точніше, клята росія) вкотре пересовує з місця на місце, і вони починають формувати якесь нове мозаїчне полотно.

Коли я читала новини про руйнацію і ерор, який відбувається на окупованих територіях, відчувала себе спустошеною. Увесь мій світ, мою внутрішню картографію, оцей виплеканий вітраж різноманіття, який я намагалася скласти, росія сплюндрувала.

Оскільки я з маленькою донькою в Німеччині, і через відповідальність за її життя поїхати до тих місць не можу, я не придумала нічого кращого, як записати кілька історій про представників спільнот України, які втекли до Німеччини.

Випадковим шляхом я знайшла кримських татар, євреїв та ромів, які були готові поділитися пережитим. У цих поїздках була також німецька фотографія і напередодні нашого виїзду ми подумали, що могли б зробити портрети нашим співрозмовникам із речами, які якимось чином пов'язують їх з Україною. Якась стара знімка, книжка, прикраса абощо. Якою сміховинною була ця ідея.

Мої герої з Харкова виїжджали під обстрілами з двома маленькими торбинками, у які помістилися лише найважливіші документи й кілька футболок. Мій співрозмовник із Херсонщини через фільтрацію, яка його чекала, не міг узяти нічого важливого.

Коли я питала: чи є якась річ, яка зараз нагадує вам про Україну, мої співрозмовники знизували плечима. Не було нічого. Не про це думаєш, коли рятуєш життя.

Моя бабуся, коли її депортували на Сибір совети, узяла одну ікону з Ісусом на Олив-

ковій горі і скриню з тканинами, які згодом продавала. Завдяки цьому вижила.

Я часто думала про оцю оголеність, відсутність вдома культурних артефактів чи сімейних реліквій — бо так було здебільшого з тими, хто пережив репресії і втечу.

Чи заслужили ті, які по крихті ціле життя вибудовували свій дім, опинитися нужденними десь серед чужої країни? Опинитися в самотності й відмежованості від усього, що для них важило?

За тим нестерпним болем десь далеко жевріє віра в те, що ми все відбудемо. Повернемо. Відновимо.

Не забудемо злочини росіян і не забудемо про ті народи, які зараз воюють з нами, українцями, пліч-о-пліч.

Повернувшись в Україну, я віднаходитиму ці кришталіки розмаїття, яке росія намагається знищити. Відтиратиму їх під пилю й горілого.

Й оплакуватиму тих, кого вже не повернути.

Гараж

Роман Малиновський, Івано-Франківськ – Київ

– Я провів кілька днів на його виставці в Мадриді.

– У «Прадо»?

– Так. Я приходив туди щодня, щойно музей відчинявся, і залишався до полудня або й довше. І так кілька днів поспіль. Я не планував цього, коли збирався в Мадрид — про виставку я дізнався випадково, уже коли був там, — просто побачене захопило й розчинило в собі. Тому й повертався. Вісім залів, досконала логіка розміщення. Виставка була не так художня, як топографічна — послідовність робіт відкривалася, ніби краєвиди, з новою перспективою, з напругою і пристрастю.

– То це має бути Поллок, бо ти був на його виставці в «Прадо»?

– Це має бути Поллок, бо його роботи ідеально підходять.

– Я маю кращого кандидата — Ротко.

– Пф, ти здурів? Когось невдалішого загадати не зміг? Роботи Ротко — яскраві плями світла. Нам таке не підходить. Вони як сигнальні ракети.

– Ранні роботи — так. А я маю на увазі пізній період: «Чорний на бордовому», «Червоно-коричневий і чорний», «Сливовий і темно-коричневий». Ну й «Капля» — монохромний темно-синій, майже чорний.

– Кольори підходять. А ідеологія?

– Ти про що?

– Ротко лівак.

– І?

– Ти ще питаєш!? А ще він росіянин.

– Він литовець. Просто Литву тоді, як він народився, окупувала російська імперія. І коли брати це до уваги, то очко на його користь.

– Добре. Облишмо ідеологію (але тримаємо її в пам'яті, як при множенні в стовпчик). Які ще аргументи?

– Поллок впізнаваний. Він попсовий. Його картини — це масмаркет, результат роботи медіа. Якби не журнал «Лайф», може ніякого Поллока й не було б.

– Якби не «Лайф», його б відкрив хтось інший. Ажіотаж, пов'язаний з абстрактним експресіонізмом — із твоїм коханим Ротко, до слова, теж, — результат суспільних очікувань: Поллок відбувся, бо на нього чекали, як на месію. Він — геній місця. А його роботи переповнені глибиною і містичними образами, які Поллок, якби хто питав, добре розумів, ніби сам був одним із них. Та він Прометей, який несе світло. Або Ікар. Або Персей.

– Може, Бахус?

– Не починай.

– Окей. Тоді Ротко — Мінотавр. Його роботи — це блукання лабіринтом, шлях, якому немає кінця. Страх, який ти відчуваєш у тісних і темних коридорах. Розгубленість. Безвихідь.

– Безвихідь — це Поллок. Споглядання його картин залишає відчуття тривимірного простору. І цю ілюзію творить не перспектива, а в'язка суміш ліній та крапель, які сплітаються у клубок. Це як нитка Аріадни навпаки.

– Ротко поглинає.

– Від Поллока паморочиться в голові.

– У Роткових роботах поєднана монохромна єдність кольору та площини, як у природних ландшафтах.

– У Поллока вона досконаліша — усі його картини виглядають ніби їх щойно створено: здається, якщо підійти ближче, відчуєш запах фарби, що застигає. Ця ілюзія щойно завершеного полотна єднає його з природою, яка не припиняє свого впертого повільного творення ані на мить.

– Зате Ротко хтонічний. Його роботи розчиняють в собі. Дивитися на них — ніби

споглядати горизонт, відчуваючи власну мізерність перед монументальністю простору.

— Пф.

— Його вибір схожих кольорів створює ефект стирання межі, ілюзію відсутності переходу між ними. Помісти цю картину в простір і змусь рухатися — ти втрапиш її з поля зору, бо її межі умовні, зміна світла й тіней розчинить роботу в ландшафті.

— А з Поллоком хіба інакше? Експонувати його роботи можна лише в галереях, бо в природних умовах картини злилися б із простором.

— Роткові роботи мають просторову глибину.

— Ага, а ще дарують екстаз.

— Але й сум.

— Піднесення.

— Пригнічення.

— Захват.

— Приреченість.

— Спокій.

— Відчай. Вибери будь-яку картину з пізнього періоду: чорний колір напірає, а тоді відступає, непомітно. Ніби сутінки, які западають над степом. А Поллок салонний. У п'ятдесят першому «Вог» фотографували моделі на тлі його картин.

— І що?

— Це фешн.

— Нагадаю тобі дещо про Ротко: «Чотири сезони». Забув? Його картини — це інтер'єрні полотна для елітного ресторану на П'ятій авеню із бронюванням столиків за місяць наперед.

— Не рівняй модну фотосесію із рестораном. Поїдання їжі — процес первісний, агресивний і хижий.

— Ха, хижий! Поллок — це фізика, що куди хижіше. У його роботах гравітація закінчує те, що він почав якусь мить тому: він робить рух, надаючи фарбі траєкторію польоту, а далі — аеродинаміка. Поллок — це первинне, безумовне, природне.

— Ротко — це гнів. У своїх роботах він радикальний, категоричний, непоступливий. А ще незрушний, холодний і відсторонений. Йому залежало на безмовному злитті

глядача із полотном, але ніколи на враженні, яке справляють його картини. Ротко збайдужів до інтерпретації, малюючи те, що неможливо описати словами. А чому? Бо глядач навіть не усвідомлює, що перед ним.

— Справжня байдужість до інтерпретацій — у зреченні. Пізній Поллок більше не прагнув самовираження. Він працював на межі свідомого: не контролював зображення, проте цілком володів композицією. А це не що інше, як граничне наближення до підкорення несвідомого. Стократне видиме оку перехрещення ліній на його роботах вказує на незбагненні рівні, що криються між ними.

Його картини вибухонебезпечні, займісті: саморефлексивні за своєю природою, вони провокують широкі інтерпретації, відкриваючи простір до самоаналізу, до блукання внутрішньою топографією.

Але разом із тим він природний і легкий. Несподіваний. Поллок змінив відчуття поверхні, змістив взаємозв'язок між простором та фарбою на картині. Його роботи — це структура, яка сама себе генерує, постає із себе. Дивляючись у Поллокові полотна, можна почути шум вітру в кронах дерев перед тим, як западе ніч. А що чуєш, коли дивишся на картини Ротко? Тишу. Ротко статичний. Поллок натомість — це живопис дії, містецтво руху. Що важливо, це ж автомобіль.

— Добре, Пес, хай буде Поллок. Що там з балончиками?

— Вистачить.

— Є живі нідл кепи?

— Ага. Я вчора всі почистив.

— Що намалюємо: «Собор», «Лавандовий туман», «Номер 19»?

— Давай «Осінній ритм».

— Окей. Кинь мені балончик з чорною. І ультрафіолет — почну з широких. Слухай, класний «Ленд ровер». Куди він поїде?

— Під Бахмут, у 113-гу.

— Коли заберуть?

— Опівночі. Маємо дві години.

— Погнали.

ТАК! Я БУДУ КРИЗЬ СМІХ
СЛІЗОК СМІЯТИСЬ
СЕРЕД ЛИХА СПІВАТИ
ПІСНІ
БЕЗ НАДІЇ ТАКИ
СПОДІВАТИСЬ
ЖИТИ БУДУ ГЕТЬ
ДУМИ СУМНІ
Л. УКРАЇНКА

Олег Коцарев

Зелений Чай

(вірші 2022–2023 років)

ПЕЙЗАЖ

кривий сарай від якого делікатно відламується стіна
рівно складені дрова
розбиті сіруваті дверцята на горище
бежева палітра стін
літера псі яблуні

стоїш і розумієш що це ти не у подвір'ї
а в ненамальованому пейзажі
неіснуючої художниці двадцятого століття

(не) народилась у Вінниці Житомирі Полтаві Чернігові
дядько художник
інший дядько священник чи рабин
(не) посварилася з обома
втеча до Праги у фіналі визвольних змагань
дослідження кольорів у Парижі
листування з Хмелюком, згадка в щоденнику Винниченка
(ні)

пам'ятаєш коли ти був студентом
сперечалися чи помер автор
стоїш у пейзажі та бачиш як
можна навіть не народжуватись

ТРОХИ ДИВНО

Тут,
За дитячим садком,
Де тебе розстріляли,
Такого дорослого,

Чистотіл тепер знати нічого не хоче,
Кіт, злий і вигнутий,
— аркодужний —
Виє і боком іде уперед,
А долоні хрестами вкриваються
Восьмиконечними.

Трохи дивно
Бути розстріляним за дитячим садком,
Трохи дивно
Бути розстріляним,
Трохи дивно
Вмерти,
Але найбільш дивно — народитись.

НАЙКРАЩІ ДНІ

— бабусю, як вам жилося
за окупації?

— ох, тяжко, синку, ледь вижила.

— а коли наші вернулися,
стало легше?

— легше,
але теж не дуже:
людей понаїхало,
дорого,
ремонти всякі.

- коли ж вам було добре?

— найкраще було,
як втекли уже ті сволоти,
а наші ще не прийшли —
тихо,
спокійно,
нікого нема.

і вона дала мені яблуко
та пошкандибала
через залізницю
повз портрет загиблого в дні боїв
пса Шурика,

а я в парк пішов,
було холодно, середина осені, дощ,
але в кущах співав
цвіркун,
чи як його називають?

ЗЕЛЕНИЙ ЧАЙ. БУЧА

день дзеркальний
ще не було дощу але поверхнею дзеркала
іноді пробігала хвиля
їхали десь і верталися звуки нових дахів

зелені лебеді зелені квіти
садові гноми яблуньки
велосипед яблунька їхав під гору з силою

зелений чай заварювали не ми
ми навіть не дуже хотіли брати його подушечками
подушечки обпікалися та пищали
ми намагалися відвернутись
і не дивитися зеленому чаєві в очі

ми пили вечір був теж дзеркальний
земля за церквою і в садку була випорожнена
земля розродилась
а в лісі земля із зітханням розроджувалась
або тільки робила вигляд
а потім сміялась і гралась в луну

зелений кіт зелений лебідь жовто-зелений прапор
дощ нарешті дощ десантував своїх дочок
у наш зелений чай
ми бачили
як у чайному світі
летіли клаптики чорного снігу
хай навколо й була чесна ледь-ледь призакохана осінь
як летіли струмочки й медузи димів

навіть на смак зелений чай
мав трішечки-трішечки диму

ні не саме тепер і не саме тут
так було завжди але тільки зараз
ми його зауважили
присмак диму
чи такий що буває коли давно минула пожежа
чи той невиразний в далеких садах
чи дим польової кухні у маскхалаті мжички
чи дим тимчасових незграбних капищ-пічок із цегли
складених у дворах багатоповерхівок

музика десь була поза сумнівом
під дощем хтось фонтан підсвітив наполегливо
парковими стежками
вільно спускався порожній велосипед яблунька
яблука цієї осені були великі як лебеді
під дощем скількись із нас допили зелений чай
стояли і не розходились

ГОСТОМЕЛЬ

біля парку «щасливий»
залатали дах
клаптиком неба
у формі літери Г
і сидять вдвох сміються

КЛИНОПИС

будинок на сусідній з вокзалом вулиці
перським дроном розбитий
в тіні поверхівки багато

нема тут поблизу кращого місця
щоб підійти і щоб стиснути одне
одного у хвилинах тиші
вона цілуватиме моє кругле маленьке вушко
а дивитиметься на будинок
перським дроном розбитий
і вбиратиме його схожість
на бронзівку-жука що здертися хоче
на поверхівку багато
плекаючи її тінь

дискотека
видуває з неба уламки клинопису

еклектика
кінець дев'ятнадцятого століття
купа наївних рослинних орнаментів
і ослиних колон
але десь далі від уважних очей і маленьких вух
можливо над заваленим чорним виходом
на барельєфі сидить перський цар
із руками порожніми —
з рук йому заєць втік

МИ НІКОМУ НЕ ТРЕБА

ми з сиреною почались одночасно
я вийшов з дверей
вона з нижнього неба
пофарбована у місцевий акцент
я тримав горщик з фіалкою
ми поєднувались магічно
але нікому не було до нас діла
але ніхто не казав
«ой як мило абсурдно»
ніхто не сміявся роздратовано
«що за дебїл з квіткою
чому це лайно знову гуде»
ніхто не кричав
«мамо мені страшно»
навіть кохання
квітневих собак
збирало більше
переглядів

НАВІТЬ НЕ СПОДІВАЙСЯ

Школу розбили.
Фізкультура триває —
Тепер на дворі.

НЕНАЖЕРЛИВИЙ, ТОЧНИЙ ОРКЕСТР

поглянь-но скільки там хмар повзе —
нескінченний чорний оркестр
на все майже вже небо
оркестр ненажерливий
але точний
клени гне їсть бузок дражнить дахи
горлицю видає заміж

дужа верба його жде
велетенська солістка
озирається зацікавлено
зараз мовляв почнемо
починаймо ж
ага так

і на оглушному тлі валу хмар
вступає гігантська солістка
так несподівано делікатно
задумано
так архітектурно
що аж розплющують очі
всі чорним оркестром хмар
перенажахані

подивися хитає собі головою
мрійливо вивірено
їде струною
нічого їй не існує

так ми всі й завмираємо
тільки одне тут наважується
рух маніфестувати —
велосипед знелюднений
з планети грози не круглої
виривається

кружляє навколо верби
тихо жваво розповідає
про форми і форми і форми
щось швидко запитує
верба ігнорує
та оркестр
тільки оркестр
як завжди
йому відповідає

під час зливи
у вікні бібліотеки імені смішинки
я з одного боку ти з другого
скло
ек
статично
здригаєтьс
я
у віддзеркаленні
самокат на дереві читає і спить

Автобусе у вигляді тюбика з кремом,
Звідки ти приїхало?

Я їхало з площі,
Де квітне дерево життя —

На горішньому поверсі
Цокотіли гравці
У настільний пеніс,

На середньому
Патруля з кулеметою
І повістєнями,

А на нижньому
Миша
Підземну річку випив.

СІРА ГІРКО

обираючи що сфотографувати
для іноземців —
яку з двох посічених шматочками росії
дитячих гірок
що ними й далі з'їздять діти

легко виявити
що жовта спіральна пластикова
пасує набагато більше ніж
рівна металева сіра

колір інтрига катарсис що тут казати

та звісно сфоткаємо
її

вибач сіра гірко
тобі сьогодні не пощастило
сама знаєш
сіра гірко
це не ми такі
це таке життя

ЗВУКИ ОСЕНІ, ЗВУКИ ЛІТА

Осінні справи
завжди видаються невідкладними:
змерзнути, закохатися, зафотографувати усі парки,
залізти в останній фонтан,
з'їсти кілограм бехерівки,
згадати.

Коли у випускному фіолетовому класі,
восени,
замість занять,
погнали згрібати листя в парку сусідньому,
ми з Хижняком не пішли з усіма,
а сховались і були замкнуті у шкільному підвалі,
там, де брались граблі та лопати,
у підвалі, де розправили плечі
парти старі та стільці,
де в нескінченних лабіринтах
ремонтували щось ремонтники,
де у кімнатах саспенсу
стирчали іграшкові кенотафи
з черепами-плафонами.

Знайшли там
сліди колишньої слави
колишнього шкільного духового оркестру —
труби, валторни та інші штучки.

Натренувалися видобувати з них гучність.

Та зустріли
однокласниць, однокласників і вчительок,
які поверталися з парку,
абстрактною імпровізацією

«ЗВУКИ ОСЕНІ»

(назва пізніша).

Як писав класик,
«ви другі співайте і грайте» —
можна було б пожартувати спекулятивно,
але віршів його ми на уроках
зарубіжної літератури,
здається,
і не вивчали.
А даремно.

Та й листя в парку прибирали,
чесно кажучи,
даремно —
знову нападало.
І ремонтники щось ремонтували
теж марно —
школу потім розбомбили,

коли до нас завітав із росії майстер,
влітку,
коли осіннє листя згниває так солодко,
що глибше лопатами рити
немає вже сенсу,
коли з іграшкових кенотафів
з'являються живі жуки.

ФІОЛЕТОВИЙ АКЦЕНТ

висиш із лавки колінами в небо
читаєш мікроромани хмар
мацаєш цяточками в погляді гравюри соснових гілок
і чуєш
як мураха мурасі крила з'їдає

мураха мурасі *lupus est*

підводишся з лавки
рятуєш крила ще однієї мурахи
і не розумієш —

де подівся той фіолетовий акцент
що вів так довго
краєчком серпанку
хребтом відчуття?

Ой, ви ж дочекаєт

Він прийде, і все,

Біль відведе, воро

і знову у серці

Чому ж, ти, так

Сь людя, мамая...

Як колись уладнає:

Глів налякає.

Музика заграє!

Довго не ідеш, Мамая?

Д. П. СІМОНОВИЧ
В. ТАРНОПЕЛЬСЬКА

Криваві сторінки, отруєна література

Мірек Боднар, поет, Івано-Франківськ

На початку ХХ століття Томас Стернз Еліот подарував нам дві метафори, які найкраще на той час вичерпували образ стану речей і людини. У 1922 році вийшла «Безплідна земля», а за три роки після неї — «Порожні люди». Як писав про Еліота Чарльз Буковскі, він залишив невелику вм'ятину, яка невдовзі випрямилася. Вм'ятину випрямляється, погана література відправляється на смітник історії (або краще так: історія літератури поглинає все), але хороші метафори залишаються. Залишмо й ми Еліота з його ХХ століттям безплідної землі та порожніх людей і перейдемо до речей цікавіших, наприклад, до кінця історії.

Кінець історії подарував нам ще дві хороші метафори (лиш дивно, що так пізно). У 2005 році виходить праця Мартіна Поллака «Отруєні пейзажі», а у 2010-му — «Криваві землі» Тімоті Снайдера. (Цікаво, що саме в такій послідовності, але стрічка Мебіуса хронології ще не так уміє заплітатися). («Кінець історії...», а разом із ним «... і остання людина» також є красивими метафорами, з тією лиш різницею, що сьогодні ми вже знаємо, якими сміховинними є ці концепти, укотре підтверджуючи несміливу думку про те, що філософія іно-

ді бачать далі інших, бо стоять на плечах гігантів-поетів. Бачать марево, фата-моргану, міраж, які для поетів є істинною реальністю).

(«Сутінки богів», сутінки богів, ось та метафора, від якої ми мусимо відштовхуватися).

А власне, що нам залишається, як не продукувати нові метафори? (Я не знаю, чи це запитання є риторичним, але про всяк випадок ставлю біля нього знак запитання). Уся світова філософія розбивається об хвилю насильства й терору. Хвиля насильства й терору поглинає будь-який із найкрасивіших концептів філософії. Ради бога, я проживу сьогодні без філософії, але ж поезія, поезія, ця незайманка в гаремі грецьких і римських богів, ця вічна купка псячого гівна в саду розгалужених стежок Борхеса, це тире в романах Керуака, страшний кошмар Берроуза й вічна коханка Грегорі Корсо, чому вона сьогодні стала шлюхою в публічному домі суспільства?

Сьогодні травень 2023 року, я живу в Івано-Франківську, і я не знаю, що таке війна. Я бачу війну на сторінках книжок, які я час від часу перечитую.

Джером Девід Селінджер, «Френні»: «Мабуть, я таки мав якусь рацію, коли за-

уважив, що жоден зі справді путніх хлопців — Толстой, Достоевський та й Шекспір теж, бог уже з ним, не цяцькались аж так із кожним слівцем. Вони просто писали». Еміль Чоран: «Читав вірші Олександра Блока. Ох, ці росіяни, які ж вони мені близькі!» (Тут можна нагромадити ще дуже багато цитат із західного канону, який так закохано поглядав у бік російської літератури, але я навів лиш ці дві, бо вони трапилися мені на очі у двох останніх книжках, які я перечитував нещодавно. Хай там як, проте любимо й читаємо ми його не за це).

Чому б нам не повернутися до метафор.

Отже, так, криваві землі та отруєні пейзажі. Те, що завжди в нас перед очима. Те, що завжди в нас у крові. Поки весь світ відпочиває, поки ми розслабилися, спостерігаючи за тим, як відпочиває світ, поки війна зачалася — війна триває завжди. Це ще одна кривава сторінка в історії кінця історії, ще кілька отруєних війною літератур, це чергові сутінки богів і ще одна остання людина.

Сьогодні травень 2023 року, Івано-Франківськ, Україна, погода радше похмура, аніж сонячна, легкі сірі хмари закривають втомлене сіре небо, Трікі співає

про те, що компромісу не існує, росіяни обстріляли населені пункти шести громад Сумщини, росіяни вдарили ракетами по Запоріжжю, Словянську та Костянтинівці, росіяни вбили в Херсонській області ще одного цивільного, росіяни обстріляли Миколаївщину, росіяни поранили двох людей у Чернігівській області.

Із часу повномасштабного вторгнення в Україні загинуло 480 дітей та понад 968 отримали поранення різного ступеню тяжкості.

Гармония мира не стоит слезинки замученного ребёнка.

Канон ненависті та його ритуали

Вано Крюгер, поет, філософ, Київ

31 березня 2022 року Збройні Сили України звільнили Бучу після понад місяця окупації російськими військами. Світлина зі звільненої Бучі облетіла весь світ — і весь світ вжахнувся, дізнавшись про російські звірства. Кожен день по звільненню лише додавав ще більше жахів — жахів, що коїлися зовсім близько, жахів, що могли трапитися з кожним. Вражений, я не зміг мовчати й написав у себе на фейсбуці:

«Тепер ми знаємо все. Ми пам'ятаємо все. Ми зрозуміли: русня — не люди. “Русня” для нас — найстрашніше прокляття. Саме слово “русня” тепер має розряджати автомат. Облишмо розмови. Облишмо шум. Вбиваймо! Знай, якщо ти не вбив за день хоч трохи русні, твій день марний. Якщо ти думаєш, що за тебе русню уб'є твій сусід, ти ще не зрозумів загрози. Якщо ти не уб'єш русню, русня уб'є тебе. Вона візьме твоїх і буде їх мучити у їхній же оселі. Якщо ти не можеш вбити русню кулею, убий її хоч словом. Якщо біля тебе затишшя, якщо ти чекаєш бою, убий русню ще до бою. Якщо ти залишиш русню жити, русня уб'є твого побратима та з'валтує твою дівчину. Якщо ти убив одного руснявого, убий іншого — немає для нас нічого веселішого руснявих трупів. Не рахуй днів. Не рахуй кілометрів. Рахуй одне: убиту тобою русню. Убий русню! — просить тебе старенька. Убий русню! — молить тебе дитя. Убий русню! — кричить

тобі кожна вуличка Бучі. Не схиб. Не промаж. Просто. Убий!».

Жоден із моїх записів у фейсбуці ніколи — ані до, ані після — не збирав стільки лайків та репостів. Усі особисті образи були забуті. Лайки тих, хто не вітається, цього разу були поруч. Справжнє народне єднання!

Бо не один мій такий запис — безліч.

Фейсбук — і загалом інтернет — нічого не винаходить принципово нового, лише унаочнює та оприявлює те, що є. Навіть концептом соціальних мереж наука оперує ще задовго до появи інтернету, починаючи від Георга Зіммеля — у нього це соціальні кола.

Так, рівно за вісімдесят років до звільнення Бучі, у розпал Другої світової війни, у газеті «Красная звезда» виходить стаття-заклик «Убей!» Іллі Еренбурга, котра завершується:

«Мы знаем все. Мы помним все. Мы поняли: немцы не люди. Отныне слово “немец” для нас самое страшное проклятие. Отныне слово “немец” разряжает ружье. Не будем говорить. Не будем возмущаться. Будем убивать. Если ты не убил за день хотя бы одного немца, твой день пропал. Если ты думаешь, что за тебя немца убьет твой сосед, ты не понял угрозы. Если ты не убьешь немца, немец убьет тебя. Он возьмет твоих и будет их мучать в своей окаянной Германии. Если ты не можешь убить немца пулей, убей немца штыком.

Если на твоём участке затишье, если ты ждешь боя, убей немца до боя. Если ты оставишь немца жить, немец повесит русского человека и опозорит русскую женщину. Если ты убил одного немца, убей другого — нет для нас ничего веселее немецких трупов. Не считай дней. Не считай верст. Считай одно: убитых тобою немцев. Убей немца! — это просит старуха-мать. Убей немца! — это молит тебя дитя. Убей немца! — это кричит родная земля. Не промахнись. Не пропусти. Убей!».

Брошура Іллі Еренбурґа, видана того року у видавництві «Красноярское краевое издательство», називається ще чіткіше — «Убей немца!», — так завершується конструювання ворога та формування сталінсько-радянського канону ненависті до нього в німецько-радянській війні — Великій Вітчизняній війні радянського народу в радянській історіографії.

Ворог у цьому каноні конструюється не за <складнішою> політичною/ідеологічною, а за <простішою> етнічною/національною ознакою; ворогом є не нацист, не фашист, не гітлерівець, не націонал-соціаліст, не ворожий солдат; ворогом є всі німці: всі вони однакові.

Суто хронологічно Ілля Еренбург не є першим автором цього канону — за місяць до публікації «Убей!» газети «Правда» та «Красная звезда» публікують «Науку ненависти» Михайла Шолохова, а за тиждень до публікації Іллі Еренбурґа

«Красная звезда» публікує римований заклик Костянтина Симонова із назвою «Убей его!».

Та саме Іллі Еренбурґу вдалося наративувати три взаємопов'язані страхи щодо базового — тілесного — рівня, а саме страхи <a.> згвалтування, <b.> вбивства, <c.> рабства, наявні в усіх трьох авторів — та й не лише в них — таким чином, що авторство «Убей немца!» міцно закріпилося за його ім'ям.

Час формування цього канону — переламний 1942 рік — надзвичайно складний для Червоної армії; саме тому в ньому використовуються найпримітивніші — емоційні — драйви, найнефективніші в мобілізації.

Проте вже через три роки — за місяць до Перемоги й за десять днів до початку штурму Берліна — у газеті «Правда» виходить стаття «Товарищ Эренбург упрощает», підписана начальником Управління пропаганди та агітації ЦК ВКП(б) Георгієм Александровим, у якій, зокрема, на офіційному рівні кладеться край концепції колективної відповідальності німецького народу: т. Сталін як Переможець готувався відіграти визначальну роль у повенному <пере>облаштуванні Німеччини й подальше конструювання ворога як усіх німців було контрпродуктивним.

«Смішно було б ототожнювати кліку Гітлера з німецьким народом, з німецькою державою. Досвід історії свідчить, що

гітлери з'являються і зникають, а народ німецький, держава німецька — залишається», — цитує т. Сталіна т. Александров.

Та оформлені т. Шолоховом, Симоновим, Еренбургом канон ненависті та його ритуали виявилися по-справжньому універсальними: достатньо лиш змінити етноніми та власні назви, щоби знову кристалізувати конструювання масами ворога за етнічною/національною ознакою та їхню мобілізацію у своїй ненависті до нього — цього разу вже в зовсім іншій війні.

Маса завжди прагне лише одного — бути масою. Навіть якщо інша маса на неї напала, її найлютішим ворогом є не вона, а будь-хто, хто ставить під сумнів її колективістські ритуали єдності — перш за все, ритуали ненависті.

Уже зрозуміло, що ритуали ненависті тридцятих, сорокових, п'ятдесятих і пізніших років — вічна пильність, безконечні пошук та викриття ворогів народу, іноземних шпигунів та диверсантів; полювання на трутнів/тунеядців з їхньою наступною перековкою заради суспільного блага; примус до геройства — до смерті — заради цього блага; всенародні кампанії осуду та засудження невозвращенцев, безрідних космополітів, низькопоклонників перед імперіалістичною культурою — успішно пережили не лише Радянський Союз, а і т.зв. декомунізацію.

Адже її об'єктами стали винятково одиниці топонімії та зразки монументально-

го мистецтва: скульптури, панно, мозаїки, etc., а не практики та структури свідомості мас. Іншими словами, об'єктами т.зв. декомунізації стали лише означники, а не означувані та значення.

Табу штибу Навіщо про це згадувати?/Навіщо це сюди тягнути?/Злочини проти людства — і крапка/Ворог — і крапка лише блокує деконструкцію та <пере>осмислення — що і є справжньою декомунізацією — усього радянського проєкту. А т.зв. декомунізація є невротичним витісненням — захисним механізмом мас — у їхньому утвердженні власної єдності через колективістські ритуали ненависті, ритуали, так майстерно оформлені лавреатами Сталінської премії, майстерно, як і належить інженерам человеческих душ.

Фото: Мартін Богман

MINISTERSTVO
KULTURY

„Український журнал“ www.ukrzurnal.eu

Інформаційний культурно-політичний місячник для українців у Чехії, Польщі та Словаччині; № 5 (158), 2023, рік вісімнадцятий
Видано у Празі; подано до друку 28 вересня 2023 р.; видає: PVTA, e-mail: ukrzur@seznam.cz

Редколегія: Петро Андрусечко (головний редактор); Прага – Ленка Віх (керівник проекту), Яна Прокоп'юк, Богдан Копчак, Інна Біланін; Київ – Юлія Озен, Настасія Євдокимова; Познань – Катерина Шестакова; коректор: Надія Іздрик; верстка: Ондра Гулеш; дистриб'ютор: CZ Press spol. s.r.o.

Часопис видається за фінансового сприяння Міністерства культури ЧР. За достовірність викладених фактів відповідає автор статті. Редакція залишає за собою право не у всьому погоджуватися з думками і поглядами авторів, скорочувати матеріали і виправляти мову. Реєстрація: MK ČR E 16026; ISSN 1802-5862